

SZÁSZ FERENC

SZÓLNI ÉS/VAGY HALLGATNI...

„Az én Uram, az Úr, megtanított engem, mint tanítványát beszélni, hogy tudjam szólni igéjét az elfáradtakkak.

Minden reggel fölébreszt engem, hogy hallgassam tanítványként. Az én uram, az Úr, megnyitotta fületem. Én pedig nem voltam engedetlen, nem hátráltam meg.” (Ézs 50,4–5)

Hálás vagyok Istennek, hogy újra rábukkantam erre a két ézsaiási versre. A testi fogyatékkal élő szenvedők után olyan – immár inkább erkölcsi – fogyatékoságokra hívják fel a figyelmet, amelyek kapcsolódnak ugyan érzékszerveinkhez, de egyben emberiségünk magasabb fokára is utalnak.

A beszéd, a szólás és a hallgatás – erről legyen tehát szó ez alkalommal.

Köztudott, hogy Isten számára a teremtés eszköze, akarata kinyilvánításának módozata a szó: a „*monda* Isten” hozta létre a világot és az embert. A Biblia második oldalán már azt olvashatjuk, hogy Isten így *szól* az első emberpárhoz: „szaporodjatok, sokasodjatok, töltsétek be és hódítsátok meg a földet” (1Móz 1,28). Nem tudom, hogyan értette vagy értelmezte az első emberpár Isten megbízását, de rövid időn belül megtapasztalta, hogy Isten *kiáltani* is tud, ha akarátát át-hágják: „...az Úristen kiáltott az embernek, és ezt kérdezte: »Hol vagy?«” (1Móz 3,9). Az Isten és ember közötti párbeszéd ezzel kezdetét is veszi, és a mai napig tart. Az sem érdektelen, hogy ez – tudniillik a beszéd, a szó – a kapcsolattartás fő eszköze, nem pedig a látás, láthatás, sőt Mózes második könyvében azt olvashatjuk, hogy még Mózesnek, az Ószövetség kiemelkedő alakjának sem adatott meg Isten színe-látása: „Orcámat azonban nem láthatod [...], mert nem láthat engem ember úgy, hogy életben maradjon.” (2Móz 3,20). Bár Jézus ígérte, hogy a tiszta szívűek megláthatják az Istent, valahogyan a „színről színre, orcáról orcára” való megismerés tudatunkban és hitünkben mai napig halálunk pillanatához kötődik.

A hallásra való felszólítás előzi meg a nagy parancsolatot mind az Ó-, mind az Újszövetségben, a „halld meg, Izráel” és „halljad, Izráel” (5Móz 6,4; Mk 12,29) után nyilvánítja ki Isten egyetlenségét, avagy egységét – ki hogyan érti –, és kéri, követeli a „lényeket” az embertől, azt hogy Vele együtt felebarátját is szeresse úgy, mint önmagát. A „sömá” megkülönböztetett helyel és értékkel bír mind a judaizmusban, mind a kereszténységben még akkor is, ha a felebarát fogalma nem minden esetben azonos.

A próféták által jutnak kivételes fontossághoz és szerephez, hogy őket Isten választja ki és hívja el akarátának közvetítésére, ők valósággal Isten „szó-

vivői, szócsövei”. Vajon milyen érzés tölthette be Mózes szívét, amikor így kezdette énekét: „Figyeljete, ti egek, hadd szóljak, a föld is hallja meg számnak mondásait!” (5Móz 32,1). Valószínűleg tudatában volt személye fontosságának, és a megtisztelő isteni bizalomnak, a rá ruházott hatalomnak, amikor így szólalt meg, s valószínű, hogy Ézsaiás is ugyanígy érzett: „Jöjjetek ide, népek, halljátok, figyeljete, nemzetek! Hallja meg a föld, és ami rajta él, a világ és minden születte!” (Ézs 34,1)

Sámuel az éjszaka csendességében szinte suttogja az Úr hívó szavát: „Szólj, mert hallja a te szolgád!” (1Sám 3,10), nekem mégis sokkal „prófétaibb” az, ahogyan Mikeás „hangoskodik”: „Halljátok meg, hegyek, az Úr perbeszédét, ti is, ősrégi alapjai a földnek!” (Mik 6,2), hiszen sohasem gondoltam arra, hogy Isten szava, hangja visszahathat, vissza-visszhangozhatik a történelmen át az ember előtti kezdetekig. Kiránduló emberként azt hittem, hogy a csúcok – a jövő – verik vissza a kiáltást, a völgyek pedig – a múlt – elnyelik.

A zsolttáros azért helyreigazít: Isten beszédének célzottja az ember, s a jelentkező egyetemesség-igény ellenére, elsősorban a kiválasztott nép: „Figyelj népem tanításomra, fordítsátok felém fületeket, amikor beszélek!” (78,1).

A beszédről már közhelyszámba megy, hogy a kommunikáció legfőbb eszköze a nyelv, a testbeszédtől, szembeszédtől elkezdve a tagolt szavakon át a szakmaiság legelvontabb szintjéig, hiszen a matematikának is van nyelve, a modern informatikának pedig több is. Sőt, már a természet is „beszél”, ahogy azt énekelni szoktuk 33-as számú énekünkben a nagy világról és a kis virágról, az erős viharról és kis gyöngye szélről, tengerről és patakról, sőt aki nem hallja a mennydörgést, a villámlásból az is tudhatja, hogy „Isten haragszik” valamiért.

Beszélni – és itt térünk el attól, hogy érzékszerveinket ösztönösen tanuljuk meg használni – meg kell tanulni, s ez a munka már sokkal nehezebb és hosszabb, mint a két lábunkra való felemelkedés és kiegyenesedés.

Sokáig azt hittem, a legegységesebb művészet a zene, hiszen a „szépet” bárkit megérti: Mozartot – a feljegyzések szerint – a primitívnek tartott bennszülöttek is első hallásra megkedvelték, azt is olvastam, hogy a tehének nagyobb tejhozammal „honorálják” a klasszikusokat, mint a mai zenei műfajokat, most mégis azt tartom, hogy a költészet ha nem is magasabbrendű, de „emberibb” még a szférák zenéjénél is, ugyanis elvont fogalmakkal kommunikál úgy, ahogyan a mindennapi beszédben nem szoktunk, sőt a nyelv sajátos zeneiségét is felhasználja. Költészetben néha a csúcs még ma is a népdal, a zoltárokat is énekelték, énekeljük s egy először hallott nyelvet is zeneisége alapján próbálunk meg besorolni valamelyik nyelvcsaládba.

Édes anyanyelvünkről hónapokon át prédikálhatnék. Ehelyett egyetlen – igaz, kettős – élményemet osztanám meg. Amikor a teológiai intézetbe kerültem, az egyik tanárom megrótt és figyelmeztetett, hogy minél előbb „felejtsem el” a székely tájszólást, máskülönben nem sok babér terem számomra a szószéken. Sze-

rencsére egy másik tanárom gyorsan helyrebillentette a mérleget és önérzetemet, amikor arról beszélt, hogy a nyelvjárás nem szégyellnivaló, sőt érték: gazdagítja és színezi az irodalmi nyelvet. Amikor édesanyám kislányunkat is megtanította beszélni, már mély és bensőséges örömmel nyugtáztam, hogy néha ő is „őzik”, mint a székelymuzsnaiak, és szinte bánom, hogy mindkettőnkről kezdenek lekopni, leválni ezek az „anyajegyek”. Legnagyobb félelemre nem az ember – esetünkben a magyar ember és nemzet – természetes elmúlása és fogyása ad okot, hanem az, hogy nyelvünk a maga árvaságában a kihalás sorsára juthat, és nagy költőink, Vörösmarty, Arany, Petőfi, Ady, József Attila és a többiek csak „fordításban” maradnak meg. Kormos István költő sorai gyakran eszembe jutnak: „valaha magyarul éneklő nyelvemet / árva ükunokáim a kutyának se mondják...”

Abbahagyva a siránkozást inkább arról beszélnék, amit szintén költőtől, Páskándi Gézától tanultam, arról tudniillik, hogy anyanyelvünk mellett van, illetve léteznie kell „apanyelvnek” is, s ez az elvontabb, metafizikusabb nyelv lényegében a lété, Isten nyelve, talán az, amelyre Isten tanította Ézsaiást és társait, a prófétákat. Milyen meglepő volt számomra, hogy Ézsaiás nem eszköznek, pusztá szócsőnek érzi magát, hanem „tanítványnak”: számunkra ez a kifejezés elsősorban a jézusi evangélium meleg, bensőséges, barátságos szellemiségéhez kötődik, hiszen amíg a szolga nem tudja, mit vár el tőle az ura, csak parancsot teljesít, a tanítvány ismeri a mestere legbensőbb céljait és indítékait is, szabad akaratóból azonosul azokkal és vállalja a szolgálatot! Persze Jónást az Újszövetségben is megtaláljuk a „követlek téged” lelkendezéséből hamar felébredőkben, a gazdag ifjában és névtelen vagy nevesített társaiban.

Jézus, aki „egynek” vallotta magát az Atyával, az azonosulás legmagasabb fokára jutott el, végig megőrizve szerénységét.

Amikor egy asszony azon lelkendezik, milyen megtiszteltetés, „boldogság” lehetett Máriának Jézust megszülnie és fiának vallania, Jézus hamar visszavág: „De még boldogabbak azok, akik hallgatják az Isten beszédét és megtartják”. (Lk 11,28). Sőt ezt a tanítványi közösséget a maga lelki kötöttségében magasabbrendűnek tartja a pusztá vérségi köteléknél: „Az én anyám és az én testvéreim azok, akik Isten igéjét hallgatják és megtartják” – olvashatjuk szintén Lukácsnál (8,21). Jézus tanítómester és mégis ismét meglepő: valamilyen módon nem ő választja ki követőit, hanem maga az Atya: „Aki az Atyától hallott és tanult, az mind énhozzám jön” (Jn 6,45), vagy „...aki az igazságból való, az hallgat az én szavamra.” (Jn 18,37)

De ki az, aki az igazságból való? – kérdezhetjük, nem csak Pilátussal összhangban. Jézus maga két csoportra osztja hallgatóságát: „Aki az Istentől van, hallja az Isten beszédeit: ti azért nem halljátok, mert nem az Istentől valók vagytok” (Jn 8,47). Ez a „ti” ebben az esetben nem a farizeusokat vagy a főpapokat jelenti, hanem általánosságban a Jézus isteni küldetését kétségbe vonó zsidókat, akik büszkén hivatkoznak arra, hogy ők „Ábrahám fiai”. Jézus ezt *formálisan* el

is ismeri, de mivel ezek az emberek meg akarják őt ölni – amit Ábrahám nem tenne meg –, nem hogy Istentől való eredetüket vonja kétsége, de egyenesen „az ördög fiainak” nevezi őket (Jn 8,44). Ezek után nem kell csodálkoznunk azon, hogy Jézus arra a sorsra jutott, amelyre jutott.

Sokkal fontosabb azonban számunkra az, hogy Isten beszéde nemcsak Jézus számára volt élet és halál kérdése, hanem mindenki számára az. Aki megszívleli Jézus szavait, az hasonlatos a bölcs emberhez, aki kősziklára építi házát, aki pedig nem, az homokra épít és az első próbatételkor nemcsak anyagi javait veszíti el, de élete is veszélybe kerül – tanít Jézus a hegyi beszédben (Mt 7,24–27).

A tanítványság szempontjai sem elhanyagolhatóak: nem voltak azok Jézus korában sem, és ma sem azok. Aki Jézus nevében beszél, annak hitelesen kell képviselnie a jézusi szellemiséget is, hiszen „aki titeket hallgat, engem hallgat, és aki titeket elutasít, engem utasít el, és aki engem elutasít, az azt utasítja el, aki elküldött engem.” (Lk 10,16)

E végső, kemény megállapítás ítéletnek is felfogható: Isten szólt és szól hozzánk, ahogy emlékeznünk illik, prófétái által szólt, „hivatalosan is magyarul” református elődeinkhez, és szól hozzánk is, maiakhoz – és talán maradékainkhoz is. Ez az „isteni beszéd” pedig életet, történelmet és üdvösséges megmaradást jelent és ígér számunkra.

Egy olyan humanistát idézek, aki a mohácsi vész évében iratkozott be a krakkói egyetemre, aki Wittenbergben is megfordulta magát (1541-ben). Buda elfoglalásának évében jelentette meg Sárpatakon az Újszövetség első magyar fordítását. Ő fedezte fel, hogy antik időmértékes formában is lehet magyar verset írni, és még is tette ajánlásként a magyar Újszövetséghez. Bár idéznünk gyakrabban ezt a „testamentumot” is:

A magyar népnek

Próféták által szólt rígen néked az Isten,
 Az kit ígért, vígre megadta fiát,
 Buzgó lélekvel szól most es néked ezáltal
 Kit hagyta, hogy hallgass, kit hagyta, hogy te kövess
 Néked azírt ez lón prófétád, doktoros ez lún,
 Mestered ez most es, melyet az isten ada,
 Ez próféta szavát hallgasd, mert tíged az Isten
 Elveszt, és nyomos itt nem lehet az te neved.
 Itt ez írásban szól mostann es néked ez által
 Hütre hiú mind, hogy seńki ne mentse magát.
 Az ki zsióul és görögül, és vígre diákul
 Szól vala rígen, szól néked az itt magyarul:
 Minden népnek az í nyelvín, hogy mindon az c en

Törvinyinn iljen, minden imádja nevit.
 Itt vagyon az rejtek kincs, itt vagyon az kifolyó víz,
 Itt vagyon az tuomány, mely örök íletet ád.
 Lelki kenyír vagyon itt, melyben mikor íszel, örökké
 Ílsz, mely az mennyből szálla, halálra mene,
 Az ki teremt tíged s megvált, örök íletet ess ád
 Ez szent által: nincs több bizodalmad azírt.
 Ennek azírt szolgálj mindenkor tiszta szüedvel,
 Ennek mindenkor tígy igaz áldozatot.
 Tígedet ez hozzá viszen és nem hágy, mikor így mond:
 Bódogok, eljövetek, vesszetek el, gonoszok”.

Az ószövetségi zsidó nép számára – mert Isten megkülönböztette és kiválasztotta – történelmének és jövőjének alapja és szervező elve, záloga Isten szavának meghallgatása vagy elutasítása lett, a hűség–hűtlenség kettőségében.

A próféták azok, akik a történelmi sorscsapásokat elsőként magyarázták azal, hogy az Isten szavára hallgatni kell.

De elmélkedjünk – mintegy az előbbieket folytatásaként – most már a hallgatásról is! Csak zárójelben jegyzem meg, hogy miután szívünk megszűnik dobogni, negyed óráig, húsz percig, biológiai halálunk beálltaig még hallunk: bizony nem mindegy, hogy mit viszünk magunkkal utolsó földi emlékfoslányként a túlvilágra, ahol ismét hanggal, „trombitaszóval” fognak felébreszteni a szolgálatos angyali hírnökök. Míg eldöntjük, hogy „rendes” feltámadásra tartsunk igényt vagy rendkívüli (Tamási Áron), maradjunk meg evilági témánknál!

Akár a zenénél, akár a tagolt beszédnél állnánk is meg egy pillanatra, el kell mondanunk, hogy mindkettő esetében egyaránt lényeges a szünet, a csend, a hallgatás. Másként nem volna lehetséges a megkülönböztetés, befogadás és megértés: az idő egysíkúságát Isten évszakok és nappalok-éjszakák váltakozásával töri meg, az életünk monotoniját váratlan eseményekkel, a hétköznapi ünnepekkel. Ezért lényeges, hogy a hetedik napon maga Isten is „megpihent”, s Ézsaiás számára sem kevésbé fontos, hogy „minden reggel fölébreszt engem, hogy hallgassam tanítványként”.

Ha a tanítás azért volt, hogy a próféta „az elfáradtaknak” szólja az Úr igéjét, gondoljunk csak arra, hogy a jóleső fizikai, lelki fáradtságon túl, amely után kipihenten ébredünk, ennek az ellenkezője is létezik: van, aki nem tud elaludni se, vagy könnyen felriad, a falusi embert a városi zaj hozza ki a sodrából, a városit a természet falusi csendje nyomasztja.

Isten beszédének megértéséhez belső, lelki csend és odafigyelés, önkéntes és alázatos hallgatás szükséges. Ennek hiányában az történik, amit Ézsaiás így ró fel népének: „nyitva volt füled, mégse hallottál” (42,20). Jeremiás az okot is

tudja, a következményt is számon tartja. „...nem hallgattak és nem figyeltek rám, hanem megmakacsolták magukat, és gonoszabbak lettek, mint őseik”. (7,26)

Hóseás az otthontalanságban látja Isten történelmi büntetését: „Elveti őket az Isten, mert nem hallgattak rá. Bujdosók lesznek a népek között”. (9,17)

Az embernek valamilyen jelre, tekintélyre van szüksége ahhoz, hogy figyelmes legyen az üzenetre, és el-, befogadja azt, csakhogy a belső tekintély a legtöbbször kevés s a jel észrevétel nélkül marad, ha nem „csoda” hitelesíti. Habár...? A gazdag és Lázár történetéből tudjuk, hogy a pokolra került gazdag emberben, minden gonoszsága ellenére volt annyi jóakarat, hogy figyelmeztetni szerette volna hozzátartozóit: nehogy az ő sorsára jussanak. Ezért szerette volna, hogy ha ő már méltatlan erre, legalább Lázár kimenőt kaphasson a túlvilágról és felkeresse öveit. Jósándékát az evangélium dőre és hiábavaló ábrándnak minősíti: „Ha Mózesre és a prófétákra nem hallgatnak, az sem győzi meg őket, ha valaki feltámad a halottak közül” (Lk 16,31). A történetben Ábrahám vélekedik így, az evangéliumban Jézus: egyikük szavában sincs miért kételkednünk, bár ha nem a filmekben, hanem a valóságban találnánk szembe magunkat egy ilyen árnyéklélekkel, ki tudja?!

A hallgatás pedig éppoly lényegesen élet-halál kérdés, mint a beszéd. Péter Jézusra gondol, amikor a friss keresztényekre visszavetíti az ószövetségi fenyegetés baljós árnyékát: „...az Isten öröktől fogva szólt szent prófétái szája által. Maga Mózes mondta: Prófétát támaszt nektek testvéreitek közül az Úr, a ti Istenetek, olyat, mint én: őt hallgassátok mindenben, amit mond nektek. És aki nem hallgat erre a prófétára, azt ki kell írtani a nép közül.” (ApCsel 3,32–33)

Mielőtt a hallgatás fontosságát bibliai tekintéllyel támasztanám alá, hadd emlékeztessenek arra, hogy a népi bölcsesség szerint „a papot és a kutyát a szájáért tartják”. Nem érzek ebben semmi lekicsinylőt, sőt megbecsülést, ha arra gondolok, hogy a hűségéről van szó és szerintem az a jó kutya, aki csak akkor ugat, amikor okvetlenül szükséges: ezért lehet és kell megbízni benne. Nagy dicséret egy lelkész számára, ha elismerik ékesszóló tudományáért, de szerintem a jó pap többet hallgat, mint amennyit beszél: hallgatni, mint a sír, néha több és nehezebb, de szükségesebb is, mint állandóan beszélni még akkor is, ha ez szakmai betegség.

Voltak és vannak szerzetesrendek, amelyeknek tagjai örök szótlansági fogadalmat tettek. Néha magam is szívesen belépnék a karthauziak rendjébe, amelyről hajdan Eötvös József írt egy mára már elfeledett könyvet.

Mert ha mindennek megvan a rendelt ideje, és ezt elfogadjuk, akkor „megvan az ideje a hallgatásnak, és megvan az ideje a beszédnek” – állítja a Prédikátor (3,7b), és vajon miért sokatmondó számomra, hogy az első helyre a hallgatást helyezi?

Szeretem a Prédikátor szkepszisét, a bölcsesség előszobájának tartom: „Ne engedd, hogy beszéded vétekbe ejtsen téged, és ne mondd az Isten követének, hogy csak tévedés volt. Miért háborodjék föl Isten szavadon, és miért tegye tönk-

re kezded alkotásait? Bizony a sok álommal és a sok beszéddel együtt jár a hiábavalóság. Ezért féld az Istent!” (5,5–6) Nagyon aktuális a Prédikátor egy másik „jótanácsa” is. Ha általában a letűnt korok közül azokat szokták felidézni, amelyek igazán békebeliek és teljesek voltak, mi egyre gyakrabban emlegetjük nosztalgizva a legzagyvább diktatúrát. Pedig „ne mondd azt, hogy miért voltak jobbak a hajdani napok a mostaniaknál, mert nem bölcs dolog, ha ilyet kérdezel!” (7,10) Talán alkalmat keríték arra, hogy egyszer csak erről prédikáljak.

Most térjünk át a Példabeszédek könyvére, ha már a bölcsességnél tartunk. „A sok beszédnél elkerülhetetlen a tévedés, de az eszes ember vigyáz a beszédre”. (10,19) – ha csak ennyi is megmaradna mai prédikációból, sok bajnak elejét vehetnénk, vagy legalábbis elkerülhetnénk a fogadatlan prókátorok visszatetsző szerepét. Milyen szép, amikor barátai Jób vigasztalására sietnek nyomorúságában, és mégis Jóbnak vagyon igazsága, amikor ezt kívánja: „Bár elhallgatnátok egészen, akkor bölcsök maradtátok” (13,5) Vajon mikor fogjuk megtanulni, hogy az igazi együttérzés néha együtthallgatás, egy néma kézszorítás vagy ölelés.

Azért nem essünk kétségbe. A Bibliában megtaláljuk annak a magyarázatát is, emberi természetünk leírásaként, hogy miért nem tudunk parancsolni magunknak és esünk oly gyakran a bőbeszédűség vagy a meggondolatlan, indulatos kitörés vétkébe: „Ezt határoztam: vigyázok szavaimra, hogy ne vétkezzem nyelvemmel, megzabolázom számat, ha gonosz ember kerül eléem. Néma voltam, szóval, hallgattam, de ez nem volt jó, fájdalmam kiújult. Szívem fölhevült bennem, míg sóhajtoztam, lánggra lobbantam, nyelvemmel beszélni kezdtem” (Zsolt 39,2–4). Pedig tudta a zsoltáros is, hogy amíg Isten munkálkodik, mi nyugodtan némák maradhatunk, nem kell megnyitnunk szánkat (39,10), főleg oktalan és hiábavaló beszédre nem.

Érdekes, de nem meglepő, hogy amíg a népi bölcsesség ilyen szólásokkal és közmondásokkal ítéli el a meggondolatlan és hiábavaló beszédet, hogy „bolond likból bolond szél fúj”, „ne szólj szám, mert nem fáj fejem”, vagy akár a népi teológiai telitalálat: „kutyaugatás, számbőgés nem hallszik az égig”, addig a hallgatás, hallgatni tudás, a szűkszavúság egyértelműen erénynek minősül: „Száz szónak is egy a vége”, „Hallgatni arany”.

Egy évig latint tanítottam. Bevallom, tíz helyesen idézett latin közmondásért vagy bölcsmondásért szemrebbenés nélkül beírtam a naplóba a tízest. Volt, aki száznál többet megtanult egy év alatt. Tíz év múltán az utcán megállítanak volt tanítványok, hogy valahányra még emlékeznek. Ilyenekre például, hogy „si tacisses, philosophus mansisses” (Boethius), azaz „ha hallgattál volna, bölcs maradtál volna”, vagy „audi, vide, tace, / si vis vivere in pace”: hallj, láss, hallgass, ha békében akarsz élni.

Ma is megszívlelendők ezek a jó tanácsok, figyelmeztetések. Az élet hallgatóssá tesz, főleg ha az ember magyar, mert „amikor eszik, nem beszél” – az ital pedig fecsegővé tesz. Hány ember bánta már meg, hogy alkoholos állapot-

ban nem tett lakatot a szájára! Seneca megállapítása nemcsak jogi, de lélektani érvényességű is: „silentium videtur confessio”, azaz a hallgatás beismerés. Ha a *confessiót* hitvallásnak fordítjuk, akkor arra is rájövünk, hogy hitünk legbensőbb titkairól a legjobb mértéktartóan és csak különleges alkalmakkor nyilatkozni. Ismeretlen nyelvi közegben ma is egy kicsit süketek és némák vagyunk, amint azt Petrarca észrevette, a kis gond beszédes, a nagy fájdalom hallgat, ezért a legmegfelelőbb együttérzés szintén a hallgatás, bár a hallgatag tekintet gyakran hangos szóval beszél: szerelmet is képes vallani, de szinte gyilkolni is!

Persze változik a világ – és benne mi is. Milyen felháborodás fogadná a lelkész szavait, ha ezt mondaná a szószéken: „Mulieres in ecclesia taceant”, azaz az asszonyok hallgassanak a gyülekezetben, ahogy az egykor érvényes volt! Nemcsak női lelkésztársaink sértődnek meg – jogosan –, hanem a kivonuló nőtestvéreink hiányában nem volna kinek elmondani az erasmusi bókot, amely szerint a legszebb női erények éppen az állhatatosság és a hallgatni-tudás. Aranyszabály, hogy ostoba ember számára a bölcsességet a hallgatás helyettesítheti a leginkább (Publilius Syro) és – néha mindannyian ostobák vagyunk egy picit.

Régen nemcsak a fogadatlan prókátornak volt „rossz a fizetsége”, de a gyermeknek sem volt szabad beleszólni a felnőttek beszélgetésébe: ma számon tartjuk a kicsik „aranymondásait”, és igyekszünk őket minél hamarabb ránevelni, vezetni az önálló véleménynyilvánítás fontosságára, vitaklubokra járattuk őket.

Milyen jó érzés a papnak, tanítónak, ha a gyermekek „tátott szájjal hallgatják” mindenről megfélelkezve; milyen kár, hogy a mi állunk már nemigen esik le a csodálkozástól, s ha hallgatunk, oly gyakran összeszorított foggal vagy éppen fogcsikorgatva tesszük ezt, nem pedig derűs természetességgel!

„Sok beszéd szegénység”, s ez alól a prédikáció sem kivétel: nem hiába egyre pejoratívabb értelmű az is, hogy valaki „süket alak”, az is, ha állandóan „prédikál”. Mégis felhívnám a figyelmeteket arra, hogy szertartási reformunk a második Miatyánk helyett „csendes imát” vezetett be, hogy Istennel személyesen is beszélgethessünk az istentisztelet alatt úgy, mint otthonainkban, s megvallom, az se zavar, ha valaki unja a beszédeimet: Páskándi Géza szerint ugyanis azok a legjobb barátaink, akikkel szívesen unatkozunk – együtt!

Lényegében a vallás második legfontosabb eleme az imádság mellett az erkölcsi cselekedet, s Jakab apostol ama meghagyása mellett, hogy „minden ember legyen gyors a hallásra, késedelmes a szólásra” (1,19), erre kellene a leginkább figyelniünk: „legyetek az igének cselekvői, nem csak hallgatói, hogy be ne csapjátok magatokat” (1,22).

Szegények vagyunk, gyakran olvanok, mint ama közmondásos „templom egere”, de a hallgatás kincs. Nem ér állítom ezt, hanem a Szentírás: „Lehet bőven arany és gyöngy, de legdrágább kincs az okosan beszélő száj” (Péld 20,15) s ez nem ellentmondás: a hallgatás – erre akartam ma rávezetni titeket – „az okos beszéd” szerves része.

Ha belépünk valaki otthonába és a falon a vallásos tárgyú képek mellett bibliai verseket is látunk, meg vagyunk győződve róla, hogy annak lakója hívő ember.

Befejezésül a szó, a kép és zene hármasságával írnám lelketekbe a Példabeszédek könyve 25-ik részének 11-ik versét, amely 316-as számú egyházi énekünk alapjául is szolgál: „Mint aranyalma ezüsttányéron, olyan a helyén mondott ige”.

Törekedjünk arra, hogy ennek a képnek a szépsége, a szó bölcsessége és az ének szárnyalása töltsen be istentiszteleiteinket és egész életünket! Ámen.

SZÁSZ FERENC

GODOT-RA VÁRVA. A VÁRAKOZÓ: ISTEN

„Drága kincs és olaj van a bölcshajlékában, az ostoba ember pedig eltékozza azt.” (Péld 21,20)

„Még távol volt, amikor apja meglátta őt, megszánta, elébe futott, nyakába borult, és megcsókolta őt.” (Lk 15,20)

Magam sem tudom, miért, de amióta Brassóba hazakerültem, nem járok színházba. Tudom, veszítek ezzel, de valahogy úgy van: a könyv, még ha drága is, jobban vonz: szeretem én magam elképzelni azt, amit a rendező láttatna velem.

Így mulasztottam el a Sepsiszentgyörgyi Színház 2005/2006-os évadjának egyik produkcióját, Samuel Beckett *Godot-ra várva* című drámájának Tompa Gábor rendezte előadását. Feleségem lelkesedése bírt rá, hogy többször is elolvassam, annál is inkább, mivel egybecsengett azokkal a gondolatokkal, gondokkal, amelyek akkoriban foglalkoztattak.

Szokatlan lesz ez a beszéd. Sokat fogok hivatkozni a drámára, de talán többeket is megérint egy-egy gondolata, és nem fogjátok azt hinni, hogy felcsaptam színikritikusnak.

Mindig bosszant, ha a fogalmakat, a megnevezéseket nem használjuk helyesen. A teológián tanuló diákokat gyakran nevezzük teológusoknak, s ilyenkor felmerül bennem a kérdés: ki avagy mi volt akkor Dávid Ferenc, Enyedi György vagy Szentábrahám Mihály – hogy csak a hazai unitáriusokat említsem. Jómagam még mindig csak teológiai hallgatónak érzem magam, távol attól, hogy csak reménykedjem is abban, hogy valaha egyéni, számottevő és jelentős teológiai munkásság fog nevemhez kapcsolódni. A gyakorló lelkész Jézus „tudományát”, evangéliumát prédikálja vasárnapról vasárnapra, igaz, néha az ő agyát is „megkísértik” a nagy kérdések, ha csak olyan szinten is, hogy mi volt előbb, a tyúk vagy a tojás?

Ilyen kísértésbe estem, amikor azon kezdtem töprengeni, vajon van-e hite Istennek, és ha igen, miben, kiben hihet Isten?

Alapfokon arra a következtetésre gondoltam, hogy Istennek nem lehet jellemzője a hit, egyszerűen nem lehet rá szüksége: Ő mint a lét forrása és egyben teljessége olyan tudással, bizonyossággal bír önmagáról, amely fölöslegessé teszi a hitet, a „reménylett dolgok valóságát”. Mégis kétségek gyötörték: amikor Isten a világot és az embert teremtette és ez utóbbit a hittel is megajándékozta, valahonnan „elő kellett vennie” ezt a lelki tehetséget is, de egyáltalán: bizonyos lehet-e Isten abban, hogy a teremtés szándéka szerinti célhoz, az ember pedig üdvösség-